

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС І СПАДОК МИХАЙЛА ВОЗНЯКА

Монографія

За редакцією
В. МИКИТЮКА, Н. ФЕДОРАКА

Львів
2024

УДК [821.161.2.09:929]”188/195” М. Возняк

Л 64

Авторський колектив:

Володимир Микитюк, Назар Федорак (*ПЕРЕДМОВА*); Леоніла Міщенко (*ВСТУП*); Микола Крупач (*підрозділ 1.1*); Михайло Гнатюк (*підрозділ 1.2*); Олег Баган (*підрозділ 1.3*); Ореста Баса (*підрозділ 1.4*); Галина Тимошик (*підрозділ 1.5*); Роман Крохмальний (*підрозділ 1.6*; *ВИСНОВКИ*); Ольга Чапля (*підрозділ 2.1*); Богдана Криса (*підрозділ 2.2*); Лілія Бомко (*підрозділ 2.3*); Назар Федорак (*підрозділ 2.4*); Ростислав Чопик (*підрозділ 2.5*); Валерій Корнійчук (*підрозділ 3.1*); Володимир Працьовитий (*підрозділ 3.2*); Володимир Микитюк (*підрозділ 4.1*); Іван Теплий (*підрозділ 4.2*); Орися Легка (*підрозділ 4.3*); Ігор Набитович (*підрозділ 4.4*); Христина Ворок (*підрозділ 4.5*); Микола Легкий (*підрозділ 4.6*); Юрій Горблянський (*підрозділ 5.1*); Степан Микуш (*підрозділ 5.2*); Наталя Тихолоз (*підрозділ 5.3*)

Рецензенти:

д-р філол. наук, проф. **Голод Роман Богданович**
(Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника);
д-р філол. наук, проф. **Іванишин Петро Васильович**
(Дрогобицький національний університет імені Івана Франка);
д-р філол. наук, проф. **Клочек Григорій Дмитрович**
(Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка)

За редакцією

В. МИКИТЮКА, Н. ФЕДОРАКА

Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 44/3 від 01 березня 2023 року)

Літературознавчий дискурс і спадок Михайла Возняка : монографія /
Л 64 [В. Микитюк, Н. Федорак, Л. Міщенко та ін.] ; за ред. В. Микитюка, Н. Федорака. –
Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2024. – 338 с.

ISBN 978-617-10-0864-9.

У монографії, інспірованої 140-річчям від дня народження академіка Михайла Возняка, простежено багатогранну діяльність ученого-літературознавця, розкрито проблемні питання його непростой біографії, відображено національну поставу вченого з «Франкової когорти», а також розкрито маловідомі сторінки його мовознавчих студій і педагогічно-організаційної діяльності. Осмислено його місце в культурно-громадському та суспільно-політичному житті 1-ої половини ХХ ст. і роль М. Возняка в державотворчих процесах трагічного для України історичного періоду. Дослідження здійснено, зокрема, на основі архівних матеріалів, частину з яких уперше впроваджено в академічний обіг.

Для філологів, істориків, усіх, хто цікавиться розвитком українського літературознавства й української культури.

УДК [821.161.2.09:929]”188/195” М. Возняк

© В. Микитюк, Н. Федорак, Л. Міщенко та ін., 2024

© Львівський національний університет імені Івана Франка, 2024

ISBN 978-617-10-0864-9

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА. <i>Володимир Микитюк, Назар Федорак</i>	5
ВСТУП. <i>Леоніла Міщенко</i>	13
РОЗДІЛ 1. Національна та наукова постава Михайла Возняка	17
1.1. «Історія скаже, що я був я, а не більшовик» (Михайло Возняк і національно-державницьке літературознавство). <i>Микола Крупач</i>	17
1.2. Джерелознавство як метод наукових студій Михайла Возняка. <i>Михайло Гнатюк</i>	28
1.3. Історіософські ідеї в «Історії української літератури» Михайла Возняка. <i>Олег Баган</i>	38
1.4. Інтермедіальний потенціал «Історії української літератури» Михайла Возняка. <i>Ореста Баса</i>	47
1.5. Ідеї Михайла Возняка щодо правописної уніфікації української мови. <i>Галина Тимошик</i>	50
1.6. Особливості когерентності літературознавчих досліджень і сучасної наукової комунікації. <i>Роман Крохмальний</i>	72
РОЗДІЛ 2. Михайло Возняк і питання української літературної медієвістики	94
2.1. «Слово про Закон і Благодать» в «Історії української літератури» Михайла Возняка. <i>Ольга Чапля</i>	94
2.2. Книжні вірші кінця XVI – XVIII ст. в «Історії української літератури» Михайла Возняка. <i>Богдана Криса</i>	101
2.3. Йоаникій Галятовський і українська проповідь зрілого бароко в рецепції Михайла Возняка. <i>Лілія Бомко</i>	119
2.4. Вознякова версія авторства Літопису Самовидця. <i>Назар Федорак</i>	128
2.5. Вознякова версія авторства «Історії Русів». <i>Ростислав Чопик</i>	135
РОЗДІЛ 3. Національний характер української літератури крізь призму студій Михайла Возняка	142
3.1. Михайло Возняк – шевченкознавець. <i>Валерій Корнійчук</i>	142
3.2. Національний елемент у дослідженнях Михайла Возняка про українську драматургію. <i>Володимир Працьовитий</i>	166

РОЗДІЛ 4. Михайло Возняк і франкознавство.....	174
4.1. «Германофільство» Михайла Возняка в часі Другої світової війни: франкознавчі студії на шпальтах «Львівських вістей» і «Краківських вістей». <i>Володимир Микитюк.....</i>	174
4.2. Проблематика національної ідентичності в іншомовному дискурсі Івана Франка. <i>Іван Теплий.....</i>	192
4.3. Поетична космогонія Івана Франка. <i>Орися Легка.....</i>	207
4.4. Імпресіоністичні мотиви «галицької різанини» 1846 року в оповіданнях Івана Франка «Місія» та «Різуни». <i>Ігор Набитович.....</i>	222
4.5. Химерне оповідання Івана Франка «Як Русин товкся по тім світі»: поетика та проблематика. <i>Христина Ворок.....</i>	233
4. 6. Польськомовний переклад повісти Івана Франка « <i>Voа constrictor</i> ». <i>Микола Легкий</i>	248
РОЗДІЛ 5. Контакти і спадок Михайла Возняка. <i>In memoriam</i>.....	258
5.1. Мемуарні силуети Михайла Возняка: контрверсії репрезентацій. <i>Юрій Горблянський</i>	258
5.2. Катедральна бібліотека академіка Михайла Возняка. <i>Степан Микуш.....</i>	295
5.3. Листи Тараса Франка до Михайла Возняка. <i>Наталя Тихолоз.....</i>	298
ВИСНОВКИ <i>Роман Крохмальний</i>	308
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	311

ПЕРЕДМОВА

Для обізнаної академічної спільноти, зокрема університетського інтелектуального середовища, постать Михайла Возняка чи не найбільше асоціюється з консерватизмом. Передусім ідеться про консерватизм науковий і педагогічний, адже головно знаємо М. Возняка як ученого та викладача. Годі пригадати, щоби хтось із дослідників називав його модерним науковцем чи педагогом. Але цей ореол навколо особистости академіка аж ніяк не нівелює його подиву гідного спадку. Українська наука та дидактика 1-ої пол. XX ст. розвивала свій інструментарій відповідно до новочасних європейських філософських і методологічних принципів, а здоровий консерватизм «старої школи» зумів зберегти й контамінувати незаперечні здобутки 2-ої пол. XIX ст.

Рання діяльність М. Возняка цілковито демонструє передчуття епохи змін, очікування особливого майбутнього в період «Fin de siècle», упевненість, що двадцяте століття – після просвітянського дев'ятнадцятого – буде новою добою науки, навчання, освіти. Молодий філолог жив вірою в національне відродження України!

Натомість реальність ударила двома світовими війнами, нечуваними за масштабністю і «технологічністю» злочинами та двома поразками українців у боротьбі за державність. Свідком і учасником тих подій на наших «кривавих землях» (за Тімоті Снайдером) став і М. Возняк.

Становлення вченого як самостійного оригінального науковця та національного діяча відбувалось у час Першої світової війни – в період «початку масового насильства» (за Ярославом Грицаком), коли 1914 року цілі верстви мирного українського населення стали жертвами першої фільтрації, бо їх просто вважали «ненадійними», підозрюючи (тільки підозрюючи!) в можливій зраді. Це стосувалось обох наших територіальних крил: в австро-угорській частині – галицьких і закарпатських «русинів» (передусім «русинів»-москвофілів), а на підмосковському боці – національно свідомих українців. Істориків жахало тогочасне «звиродніння звичаїв»: виконавці вироків фотографувалися на тлі страчених. Теперішні московські кати, вбиваючи вже без формальних судових процедур, виставляють свої злочини в соціальних мережах!

Михайло Возняк став безпосередньою жертвою російської інвазії: заарештований старший брат захворів у тюрмі на сухоти й інфікував молодшого, – відтак обидва Михайлові брати померли. Що ж до життєдіяльності самого вченого під час Першої світової, то вже на початку Незалежності, в 1990-х, сформувався й утвердився дуже прикрий міт про те, що нібито М. Возняк під час війни вчителював на гімназійних курсах у різних містах Галичини та редагував «Вісник» у Талергофі – австрійському таборі для військовополонених українців із російської армії та галицьких москвофілів. Учителювання, звісно ж, – справа почесна, а щодо Талергофа – вигадка: М. Возняк до нього просто не доїхав, і його редакторська діяльність не стосується того вже, на жаль, усталеного та помилкового твердження. Обурливим цей псевдофакт є передусім тому, що через нього М. Возняк мимоволі стає дотичним до все ще поширюваного через московську пропаганду фейкового образу-символу Талергофа як західного (європейського) спеціалізованого концентраційного табору для українців-москвофілів. А тим часом цю проблему концептуально окреслив львівський історик Роман Лехнюк у книзі «На порозі модерного світу: українські консервативні середовища в Галичині в першій чверті ХХ століття» (Львів, 2019), проаналізувавши інтелектуальне поле Галичини перед викликами модерної епохи початку ХХ століття. У другому розділі «У пастці традиції: галицькі русофіли» (с. 69–119) дослідник аргументовано ствердив, що збірний образ «мученика Талергофа» став консолідаційною ідеєю міжвоєнного русофільства, з допомогою якої москвофіли виставляли себе єдиними жертвами австрійських репресій, заперечуючи присутність у цьому та в інших таборах і українофільських діячів.

Отож цілком хибно вибудовувати асоціативний ряд, у якому Вознякове прізвище пов'язано з цією антиукраїнською семантикою, бо, фактично, саме той період життя М. Возняка можна визначити як найбільш проукраїнський (принаймні щодо участі в політичному національному русі, адже його наукова діяльність, безперечно, була проукраїнською завжди). Ідеться про Вознякову приналежність до *Союзу визволення України* (СВУ) – політичної організації, що визначила своєю головною метою повну державну незалежність України.

Готуючись до неминучого зіткнення московської та Австро-Угорської імперій, політичні емігранти з Наддніпрянщини ще 1912 року сформували у Львові «Український інформаційний комітет», який став ретранслятором українських самостійницьких ідей на Західну Європу та промотором створення СВУ. Формулювання ідейно-теоретичних засад українського державотворення та практичні дії задля утворення суверенної Української держави з конституційно-монархічним ладом під протекторатом Австро-Угорщини головно належать до заслуг двох видатних діячів українського національного політичного руху – В'ячеслава Липинського та Дмитра Донцова. Фактично В. Липинський

Передмова

підготував проєкт створення Союзу ще протягом 1912–1913 рр., а Д. Донцов став першим головою СВУ і проголосив головною метою організації відокремлення (власне – визволення!) України від московщини. Організацію оформили інституційно за два дні до початку Першої світової, фінансово СВУ підтримував уряд Габсбурзької імперії. Максимально точно і лаконічно тодішню ситуацію для України обґрунтував той-таки Д. Донцов, який написав, що майбутнє «нині міцно зв'язане з долею Австро-Угорщини й Німеччини, до перемоги яких ми, російські українці, й наші брати в Австро-Угорщині прив'язуємо нашу буденність. Коли ж Росія буде побита, обидві середньоевропейські імперії будуть змушені розв'язати нарешті українське питання» (Історія розвитку української державної ідеї. Київ, 1991, с. 40).

Складно зараз визначити, наскільки М. Возняк поділяв і підтримував проєкт української конституційної монархії чи так званої «гетьманщини», позицію В. Липинського або Д. Донцова, чи взагалі ангажувався в суто політичні справи, – проте він працював у національній самостійницькій структурі, яка у своїй програмі орієнтувалася на австро-німецький блок. І перемога тієї сили була передумовою для оформлення правового незалежного статусу об'єднаних українських земель після очікуваного здобуття цісарською армією Правобережної України.

Жахливо дзеркальною є ситуація рівно через століття (1914–2014), коли розпочалася чергова російсько-українська війна! Та сьогодні Україна вже не сподівається на сприятливий момент, на прихильність переможців, а сама є справжнім суб'єктом міжнародної політики. Платить неймовірно високу ціну, але платить за свої національні інтереси та за власне майбутнє.

Годі нагадувати, яке важливе та ганебне значення у засиллі московської п'їтми має і зараз інформаційна складова, створений світ постправди, фейків, або ж, як казав на початку ХХ століття Іван Франко, **«рафінована система брехень»**. Москва релятивізує історію, наповнює інформаційний простір фальсифікованими «геббельсівськими» виразно тенденційними судженнями й оцінками, по-орвелівськи називає біле чорним, маніпулює та корумпує, майстерно розвиває методіку спецслужб царської імперії та СРСР. Якщо вже зайшла мова про І. Франка – визначальну постать для Вознякового світогляду, то ще раз актуалізуймо його надзвичайно точний і проникливий аналіз імперської суті московщини через влучні та позачасові (як бачимо!) образи-символи, метафоричні мему-характеристики часів російсько-японської війни 1904 року в програмній статті «Подуви весни в Росії», надрукованій у «Літературно-науковому віснику» (1904, т. 28, кн. 12, с. 141–168): «божевілля Цезаря», «зло» (імперія зла), «пропагандистський гачок», «бореальна весна» (карикатурна, північна, холодна), «рафінована система брехень» (пропаганда), «бюрократична орда», «сангвініки в Західній Європі» («розумійники» путіна)...

Безумовно, М. Возняк керувався цією та іншими працями І. Франка-політика. Зрештою, як і ціле «франківське» покоління, що виростало і формувалося на текстах та ідеях українського Мойсея. Власне безпосередня участь М. Возняка в інформаційному протистоянні, у справжній російсько-українській інформаційній війні 1914–1920 років, в українському національному русі у складі СВУ, а конкретно – у пресо-видавничих проєктах і в агітаційній діяльності серед українців-військовополонених – усе ще залишається «темною плямою» його життєвої історії.

Звернімося до свідчень безпосередніх учасників тих подій, зокрема відомого історика українського еміграційного руху, директора «Музею визвольної боротьби України» у Празі (діяв упродовж 1925–1948 років із ініціативи українських культурних діячів і політичної та військової еміграції) Симона Наріжного. Він писав: «Основними осередками інформаційної роботи СВУ стали закордонні прес-бюро Союзу. Провідними з них були прес-бюро в Берліні (в 1914–1916 рр. його очолював Д. Донцов), в Лозанні (В. Степанківський), в Женеві та Берні. Прес-бюро перетворилися у центри пресової, літературної діяльності Союзу, звідки розповсюджувалися інформаційні матеріали для закордонної преси. Закордонні осередки СВУ розгорнули активну роботу з видання власних пресових органів. Головним органом закордонної пропаганди СВУ вважався “Вісник СВУ”, який виходив у Відні з жовтня 1914 до листопада 1918 р. (у 1918 р. за назвою “Вісник політичного, літературного і культурного життя”). Його редакторами працювали В. Дорошенко, А. Жук, **М. Возняк**. “Вісник” видавався як тижневик, загалом вийшло 226 номерів» (з праці: Наріжний С. Українська еміграція. Прага, 1942, с. 14).

Якою була безпосередня Вознякова участь у редагуванні «Вісника», чи публікував він власні тексти в той час? Де жив і працював? Принаймні у відомих бібліографічних описах (головно франкознавчих праць ученого) Мирослава Мороза (120 позицій), Ярослава Шуста і Теоктиста Пачовського (125), Марії Вальо (130), Івана Денисюка (150), в архівних джерелах і рукописах із фонду М. Возняка, використаних в оригінальній монографії та дисертації Лесі Клебан («Наукова та громадська діяльність Михайла Возняка (1881–1954)». Львів, 2010, 190 с.), інформації про СВУ-шний період у житті й діяльності М. Возняка немає. Створення загальної бібліографії вченого, повне опрацювання архіву та верифікація і реститування його рукописів і величезного епістолярію все ще не реалізовано...

У час польської, а надто московської окупації М. Возняк зі зрозумілих причин не афішував своєї діяльності в самостійницькій українській національній організації проавстрійської орбіти. Проте якщо М. Возняк і редагував та видавав «Вісник СВУ», то з метою контрмосквофільської пропаганди, а не як в'язень-москвофіл, як подають сучасні московські джерела. Зрештою, аж ніяк не тільки в Талергофі концентрувалася діяльність українських політичних організацій, зокрема того ж

таки СВУ, що мав власні видавництва також і для військовополонених українців: «Видавниче товариство ім. Франка» у Фрайштадті (1916), «Видавниче товариство ім. Б. Грінченка» (Вецляр, 1916), «Український Рух» (Раштат, 1917), «Видавництво ім. П. Куліша» (Зальцведель, 1917) та ін. Головними центрами видавничої роботи СВУ були Женева і Прага, а до літературно-публіцистичної та просвітницької діяльності, крім власних працівників, Союз залучав видатних українських науковців: історика Михайла Грушевського, географа Степана Рудницького, етнографа Федора Корша й інших. Яким був функціонал М. Возняка? Це надзвичайно цікаве питання з визначального, на нашу думку, етапу його буття все ще чекає на дослідницькі відповіді.

Однозначно, що під час Першої світової війни Михайло Возняк перебував в епіцентрі українського національного руху – того, що ідеологічно ґрунтувався на концепціях *традиціоналізму*, де громадянська єдність і державна перспектива передбачали поєднання родинних і національних цінностей, провідну роль національного передівництва (означення Пантелеймона Куліша), тобто очільників нації, справжніх аристократів духу. Ідеться про так званий *традиційний консерватизм*, основою ідеології якого є спільність культурного та релігійного простору, пошанівок (а то й культ! – у хорошому розумінні) сім'ї, армії, держави; територіальний і соборний патріотизм, утилітарна інтерпретація історії України та літературного спадку, життєдіяльності визначних представників культури, котрі уособлюють національну окремішність, – письменників передовсім. Усе це – актуальні й для сучасної України проблеми. У цьому ракурсі високий інтелектуальний рівень науково-дослідницької та педагогічної діяльності М. Возняка, заснований на ідеях європейського консерватизму й українського національного культурного спадку, посилював перспективу українського державотворення.

Закони жанру передмови до етапної наукової книги передбачають огляд того, «що зроблено», проте в контексті вознякознавчих студій це майже неохопне та непродуктивне завдання: занадто (!) багато написав М. Возняк, уже є й чимало досліджень про нього та про його праці. Тож коротко зосередимося на подальших перспективах і проблемах вознякознавства, а принагідно «розшифруємо» логіку пропонованої монографії.

Функцію «офіційного» Вступу ми відвели публікованому *in memoria* давньому спогаду про М. Возняка колишньої завідувачки катедри української літератури Львівського університету Леоніли Міщенко (2022 року їй виповнилося би 100 літ).

У першому розділі, як і засвідчено в його назві, розглянуто «**національну та наукову поставу Михайла Возняка**». Микола Крупач окреслив перипетії стосунків українця М. Возняка з окупаційними органами польської, німецької та московсько-більшовицької влади, які змінювалися почергово впродовж цілого життя видатного

вченого. Джерелознавчу методологію літературознавчих праць М. Возняка на основі конкретних прикладів розкрив Михайло Гнатюк. Зосередившись на класичній Возняковій «Історії української літератури», Олег Баган спробував простежити її історіософські ідеї. Цій самій праці присвятила студію Ореста Баса, акцентуючи інтермедіальний потенціал «Історії української літератури». Галина Тимошик висвітлила та проаналізувала ідеї М. Возняка щодо правописної уніфікації української мови. А Роман Крохмальний, відштовхнувшись від особливостей праці науковця початку та середини ХХ століття – часу, позбавленого можливостей (та водночас ризиків) сучасної мультимедійності, – представив картину когерентності літературознавчих досліджень і сучасної наукової комунікації.

Чи не найбільшу частину Вознякового наукового доробку становлять студії над т. зв. «давньою українською літературою» (за новітньою термінологією – середньовічною та ранньомодерною українською літературою). Тому цій проблематиці присвячено окремий – другий – розділ монографічного дослідження. Він має назву **«Михайло Возняк і питання української літературної медієвістики»**. У полі зору авторів вознякознавчих підрозділів опинилися твори від ХІ («Слово про Закон і Благодать») до кінця ХVІІІ ст. («Історія Русів»). Ольга Чапля проаналізувала Вознякову рецепцію Іларіонового «Слова про Закон і Благодать» на сторінках уже згаданої «Історії української літератури»; Богдана Криса розглянула возняківську методу представлення книжних віршів кінця ХVІ–ХVІІІ ст. у тій-таки «Історії української літератури»; Лілія Бомко звернула увагу на проповідницьку творчість Йоаникія Галятовського й інших казнодіїв українського бароко в інтерпретаціях М. Возняка; Назар Федорак і Ростислав Чопик представили Вознякові версії авторства, відповідно, Літопису Самовидця й «Історії Русів».

Хай би які твори чи періоди розвитку літератури брався аналізувати М. Возняк, він завжди прискіпливо вишукував у них питомі ознаки українського національного характеру. Цій проблематиці присвячено два тексти, які утворили в монографії третій розділ: **«Національний характер української літератури крізь призму студій Михайла Возняка»**. Першим підрозділом тут є розлоге дослідження Валерія Корнійчука «Михайло Возняк – шевченкознавець», а доповнює картину студія Володимира Працьовитого «Національний елемент у дослідженнях Михайла Возняка про українську драматургію».

Також особливою возняківською темою було франкознавство. Власне М. Возняк утвердив своїми працями не лише цей термін, а й відповідну галузь української літературознавчої науки (засновником франкознавства либонь справедливо треба вважати Омеляна Огоновського з його розлогим розділом про життєтворчість свого студента в «Історії літератури руської»). Тож і в рецензованому колективному виданні окремим (четвертим) розділом виписано тему **«Михайло Возняк і франкознавство»**. У межах цього розділу Володимир

Микитюк представив «германофільство» М. Возняка в часи Другої світової війни, яке закидала академікові більшовицька система, крізь призму Вознякових франкознавчих студій на шпальтах львівської та краківської періодики відповідного періоду, а Іван Теплий виклав причинки до теми національної ідентичності в іноземному франкознавчому дискурсі. Тему поетичної космогонії І. Франка розпрацювала Оріся Легка. Дослідження з царини Франкової прозової творчості репрезентують тексти Ігоря Набитовича про імпресіоністичні мотиви «галицької різанини» 1846 року в оповіданнях І. Франка «Місія» та «Різуни», Христини Ворок – про поетику і проблематику оповідання «Як Русин товкся по тім світі», а також Миколи Легкого – про особливості першого перекладу повісті «Воа constrictor» польською мовою. Тож у розділі висвітлено й актуалізовано не тільки франкознавчі ідеї самого М. Возняка, а й здобутки сучасних учених, котрі продовжують його дослідницькі традиції.

Постать «академіка з легенди» як людини драматичної долі та непростого характеру, а водночас і талановитого організатора навчального й наукового життя у Львівському університеті висвітлює заключний – п'ятий – розділ монографії. Під назвою **«Контакти і спадок Михайла Возняка. In memoriam»** уміщено іноді емоційні та навіть сентиментальні тексти. Зокрема, Юрій Горблянський запропонував розлогий огляд контроверсійних інтерпретацій Вознякової постаті в «мемуарних силуетах» багатьох сучасників академіка, а Степан Микуш – кондесований спогад-роздум про катедральну бібліотеку М. Возняка. Завершує розділ публікація листів Тараса Франка до Михайла Возняка, яку підготувала до друку Наталя Тихолоз.

Пропонована колективна монографія покликана предметно проілюструвати те, що літературознавець і фольклорист, мовознавець, історик літератури та журналістики, дослідник і автор підручників із української літератури та мови, педагог-методист і завідувач катедри, промотор визначної наукової генерації та очільник оригінальної літературознавчої школи Михайло Возняк був, безперечно, позначений Франковою «печаттю духа». Закономірно, що ключовими «виконавцями» своєрідного поколінневого боргу перед «академіком з легенди» (вислів Івана Денисюка) стали члени катедри української літератури Львівського національного університету імені Івана Франка, яка вже тривалий час носить ім'я академіка М. Возняка. Метафору *«Інтелігент старої дати»*, що стала назвою наукової конференції до 140-річчя від дня народження М. Возняка та матеріали якої лягли в основу монографії, запозичено теж із багатющого арсеналу влучних характеристичних висловів чи не найславнішого Вознякового учня – Івана Денисюка: «Надзвичайна скромність академіка Возняка, що так вразила при першій зустрічі з ним, не була показною, а органічною рисою його вдачі... Але раз на рік наш академік одягався елегантно й стильно, коли приходив на шевченківський вечір. Мав тоді на

собі дороге пальто з темного сукна. Комір та шапка смушкові. Виглядав, як Франко у старшому віці. Так одягалися українські **інтелігенти старої дати**» (Денисюк І. Академік з легенди // Літературознавчі та фольклористичні праці : у 3 т., 4 кн. Львів, 2005, Т. 1, кн. 2. С. 383–384).

Особливою заслугою академіка М. Возняка професор І. Денисюк уважав заснування франківського щорічного збірника «Іван Франко: Статті і матеріали» (сучасна назва – «Українське літературознавство»). Наповнювати новою формою та «старим вином» цей возняківський часопис означає виконувати своєрідний заповіт обох великих франкознавців. А для масштабного, по-справжньому міждисциплінарного стереометричного філологічно-культурологічного освоєння багатогранного доробку М. Возняка найвищий час – оцифрувати його архів, який зберігається у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника і налічує понад 500 позицій. Потребують подальших досліджень і об'єктивізації життєпис та світоглядна еволюція науковця й національного діяча; необхідно створити біобібліографічний електронний покажчик, опублікувати епістолярій і повідчитувати рукописи вченого, щоб завершити емпіричний етап вивчення його спадщини й перейти до теоретико-методологічних узагальнень та написання синтетичних наукових розвідок і монографій.

Володимир МИКИТЮК, Назар ФЕДОРЯК

ВСТУП¹

Є люди, подібні до зірок: вони згасають, зникають, а світло від них ще довгі роки струмує, йде до людей. Таким був і академік Михайло Возняк – людина величезних знань, виняткової душевної краси, чесности, скромности. Уже 35 років немає його серед нас², але світло його розуму й серця живе серед людей: і тих, хто знав академіка, і тих, які сьогодні тільки знайомляться з його науковими працями, збагачуючи свої знання, засвоюючи його уроки мудрости й працелюбства.

Михайло Возняк народився 3 жовтня 1881 року в селі Волиці колишнього Рава-Руського повіту на Львівщині в сім'ї малоземельного селянина. Важко було синові сільського трударя, у якого було шестеро дітей, пробитись у науку. Але талановитий юнак, переборюючи труднощі, закінчив гімназію, далі філософський факультет Львівського університету і захопився наукою, яка стала змістом і щастям усього його життя. Це був дійсно «син народу, що вгору йде». Він не зрікся своєї нації і не прийняв громадянства польської держави, тому не міг дістати відповідної своїм знанням і заняттям посади. В автобіографії читаємо: «По розпаді Австрії, не склавши присяги, не пішов на службу Польщі».

29 червня 1929 року найвищий науковий центр України – Всеукраїнська Академія Наук у Харкові – обрав Михайла Возняка своїм дійсним членом.

Після возз'єднання 1939 року³ Возняк працює професором, далі завідувачем катедри української літератури Львівського університету, яку він очолював до останніх днів свого життя. Одночасно вчений керує відділом літератури у львівському

¹ Цей текст, публікований свого часу під назвою «Син народу», подаємо як Вступ до нашої монографії на світлу пам'ять і з нагоди 100-річчя від дня народження Леоніли Міщенко (1922–2004) – літературознавиці, доктореси філологічних наук, професорки, протягом 1986–1991 років завідувачки катедри української літератури (нині – імені академіка Михайла Возняка) Львівського національного університету імені Івана Франка (*прим. упорядн.*).

² Леоніла Міщенко писала цей текст наприкінці 1989 року. Зараз наближається вже 70-та річниця з дня смерті М. Возняка (*прим. упорядн.*).

³ З огляду на час написання тексту професорки Л. Міщенко, коли добігала кінця, проте ще тривала підрадянська окупація України, авторка змушена була послуговуватися тодішньою специфічною історично-політичною термінологією на кшталт «возз'єднання 1939 року», коли йшлося про події початку Другої світової війни та поділу Польщі за змовою гітлерівського і сталінського злочинних тоталітарних режимів (*прим. упорядн.*).

філіалі АН УРСР. У 1940 році його обирають депутатом Верховної Ради України.

Творче життя Михайла Степановича було напруженим і дуже плідним. Він автор понад 600 наукових праць. Серед них – історія давньої української літератури у трьох томах, монографії «Початки української комедії (1619–1819)», «Григорій Квітка-Основ'яненко», «Титан праці», «Велетень думки і праці», «З життя і творчості Івана Франка» та багато інших. У доробку вченого, дуже різноманітному за змістом і широкому за обсягом, праці про Борецького і Сковороду, Котляревського і Шевченка, Шашкевича і Федьковича, Мирного і Грабовського, Коцюбинського, Лесю Українку, Стефаніка і багатьох інших.

Найбільшу ж частину своїх досліджень – близько 150 – М. Возняк присвятив Іванові Франку. Він перший запровадив термін «франкознавство», передбачаючи перспективність розвитку цієї галузі науки. Почав свої франкознавчі студії молодий учений ще за життя Каменяра, який відіграв важливу роль у долі юнака. Франко помітив здібності молодого дослідника, допоміг йому. Рецензуючи працю М. Возняка «Маркіян Шашкевич як фольклорист», Франко відзначив як позитивну якість науковця «найліпше вироблену методу точного, скрупульозного до найменших подробиць досліду язикових та літературних явищ». Далекоглядний Франко помітив рису, яка пізніше стала визначальною в роботі вченого. Ота «метода» забезпечила тривале життя працям академіка. Його «Історія української літератури», видана у 1920–1924 роках, потрібна сьогодні студентам, викладачам, учителям, її необхідно перевидати якнайшвидше¹. Це ж стосується «Початків української комедії» та деяких інших праць, що вже давно стали бібліографічною рідкістю і зовсім невідомі молодому поколінню.

Великий внесок у літературознавчу науку зробив академік своїми дослідженнями неопублікованих творів Івана Франка – художніх, публіцистичних, наукових, – розпоршених по різних архівах, приватних схованках. Важко уявити їхню літературну долю без подвижницьких зусиль Михайла Степановича, який і власним прикладом, і усним словом заохочував до цієї роботи й інших. Зразком точного, скрупульозного аналізу, отієї «методи», про яку писав Франко, є, зокрема, Вознякові дослідження першодруків Лесі Українки. А погляньмо на фонди М. Возняка в рукописному відділі наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка. Скільки сторінок, скільки карток списано його дрібним почерком, його натруженою рукою, скільки нагромаджено цінних матеріалів, наукових джерел, які ще не опрацьовані, які необхідно вивчити, впровадити в науковий обіг, аби зберегти для нащадків національні духовні скарби. І коли сьогодні ми маємо найповніше 50-томове видання творів Івана Франка, то з особливою шанобою і вдячністю повинні згадати першовідкривача

¹ Як відомо, цю «вимогу» авторки спогадів успішно виконано: впродовж 1992–1994 років у Львові побачило світ друге видання Вознякової «Історії української літератури» (прим. упорядн.).

і першокоментатора багатьох із них – академіка Возняка. Згадуємо його ми й тоді, коли щороку беремо до рук новий випуск збірника «Іван Франко. Статті та матеріали», який започаткував Михайло Степанович у 1948 році. Інститут франкознавства, який нині функціонує в університеті, також виник на базі заснованого зусиллями академіка кабінету франкознавства.

Багато сили і часу віддав Михайло Возняк вихованню молодого покоління вчених. Він закликав своїх учнів дивитися на літературу як на живий організм, сприймати її як душу народу. Студентам, аспірантам він передавав не лише знання, мудрість, але й тепло свого серця, батьківську любов. Він ніколи не повчав, але завжди був зразком порядности, чесности, принциповости, працьовитости, – найбільше важив тут власний приклад. Учив поважати чужу працю, застерігав від амбітного критиканства. Не раз повторював: найкраща критика – самому написати краще.

Почуття обов'язку, відповідальности поряд із людяністю, гуманізмом – це найприкметніші риси Михайла Степановича як людини. Його численні учні пам'ятають академіка: делікатного, скромного і водночас суворо принципового, доброзичливого і вимогливого. Весь свій вік чи не безвиїзно проживши у Львові, він дотримувався майже аскетичного способу життя, мав залізний розпорядок дня, вболівав за кожну хвилину, проте готовий був відкласти всі справи, якщо хтось звертався по допомогу. Ніколи не виїжджав на відпочинок, казав, що відпочиває тоді, коли добре працюється.

Стоїчно переносив різні неприємності, яких у нього було вдосталь і які завдавали немало тяжких хвилин. Його історію давньої літератури критикували за те, що він нібито повторював там помилки Михайла Грушевського. Академік резонно і з гідністю відповідав, що не повторював помилок Грушевського, бо «моя історія написана раніше». У 1947 році хтось «докопався», що академік Возняк не має диплома професора, і його автоматично перевели на посаду асистента. Він відмовився отримувати зарплату аж до з'ясування оглувленої ситуації.

Духовний слід академіка Возняка – не лише в його численних працях, але й у дослідженнях його учнів, у яких продовжується творче життя вченого. Його учні живуть і працюють не лише у Львові, але й по всій Україні. Інститут франкознавства очолює його аспірант, тепер професор І. Денисюк¹. Аспірант В. Лесин² – відомий тепер учений, професор Чернівецького університету. М. Грицюта³ – доктор філоло-

¹ Іван Денисюк (1924–2009) – літературознавець, франкознавець, фольклорист. Доктор філологічних наук, професор катедри української літератури ім. акад. М. Возняка, заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка (*прим. у порядн.*).

² Василь Лесин (1914–1991) – український літературознавець, критик. Доктор філологічних наук, професор (*прим. у порядн.*).

³ Микола Грицюта (1925–1997) – літературознавець. Доктор філологічних наук (*прим. у порядн.*).

гічних наук, працює в Київському університеті. Доценти Г. Мудрик¹ та І. Сірак² – у Луцькому педінституті. Його учнями були поет Дмитро Павличко і декан факультету журналістики Львівського університету професор В. Здоровега³, професор М. Нечиталюк⁴. На кафедрі української літератури нашого університету працюють аспіранти М. Возняка – доценти К. Кутковець⁵ і А. Скоць⁶. Його аспірантами були й покійні вже професор І. Дорошенко⁷, доценти А. Халімончук⁸, П. Гонтар⁹. Довгі роки наукової праці віддала музеєві Івана Франка у Львові аспірантка академіка В. Бонь¹⁰.

У відповідь на слова визнання його заслуг академік Возняк незмінно відповідав: «Найкраща нагорода для мене і найбільша радість – це праця на користь народу». Ці слова повинні бути найголовнішим заповітом не лише для його учнів, але й для всіх наступних поколінь учених-літературознавців.

Одну зі своїх книг про Івана Франка Михайло Степанович Возняк назвав «Титан праці». Таким уявляється нам і він сам – велетнем науки і праці, селянський син, що піднявся з глибин народу до вершин науки і віддав свої сили й талант розвитку україністики, загальному піднесенню духовної культури України.

Леоніла МІЩЕНКО

¹ Галина Мудрик (1923–2004) – літературознавиця. Кандидатка філологічних наук (*прим. упорядн.*).

² Іван Сірак (1930–1999) – літературознавець. Кандидат філологічних наук (*прим. упорядн.*).

³ Володимир Здоровега (1930–2006) – професор Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор філологічних наук, заслужений журналіст України (*прим. упорядн.*).

⁴ Михайло Нечиталюк (1922–2010) – доктор філологічних наук, професор кафедри української преси факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка (*прим. упорядн.*).

⁵ Катерина Кутковець – кандидатка філологічних наук, доцентка (*прим. упорядн.*).

⁶ Андрій Скоць (1926–2019) – літературознавець. Кандидат філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка (*прим. упорядн.*).

⁷ Іван Дорошенко (1924–1985) – літературознавець і критик, письменник, перекладач. Доктор філологічних наук, професор і завідувач (1970–1973 і 1980–1985) кафедри української літератури Львівського державного університету імені Івана Франка (*прим. упорядн.*).

⁸ Аркадій Халімончук (1919–1986) – літературознавець. Кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Львівського державного університету імені Івана Франка (*прим. упорядн.*).

⁹ Прокіп Гонтар (1919–1989) – літературознавець, перекладач. Кандидат філологічних наук, доцент (*прим. упорядн.*).

¹⁰ Віра Бонь (нар. 1928) – колишня директорка Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка, заслужений працівник культури України (*прим. упорядн.*).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС І СПАДОК МИХАЙЛА ВОЗНЯКА

Монографія

**За редакцією
В. МИКИТЮКА, Н. ФЕДОРАКА**

Редактор *І. М. Лоїк*
Комп'ютерне верстання *Л. М. Семенович*
Дизайн обкладинки *В. Рогана*

Формат 70×100/16. Умовн. друк. арк. 27,25. Наклад 50 прим. Зам.

ВИДАВЕЦЬ І ВИГОТОВЛЮВАЧ:
Львівський національний університет
імені Івана Франка
79000 м. Львів, вул. Університетська, 1

Свідоцтво
про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 3059 13.12.2007 р.